

מאמר ד

בניית המזבח בידי שבי הגולה

הקדמה

עוד לפני ששבי הגולה בנו את בית המקדש השני, הם בנו מזבח והחלו להקריב עליו קרבנות. במאמר זה נדון בשני עניינים הקשורים לבניין המזבח בידי שבי הגולה: קביעת מקום המזבח על פי עדות שלושת הנביאים, והרחבת המזבח בבית המקדש השני.

א. קביעת מקום המזבח על פי עדות שלושת הנביאים

הגמרא במסכת זבחים דנה בבניית הבית השני בידי שבי הגולה. במהלך הדברים הגמרא אומרת שמוכן כיצד יכלו שבי הגולה לבנות את בית המקדש במקומו, שכן יסודות חומת הבית הראשון היו ניכרים גם לאחר חורבן הבית, אולם הגמרא תמהה כיצד ידעו העולים היכן לבנות את המזבח. הגמרא עונה על שאלה זו כמה תשובות:

אמר רבי אלעזר: ראו מזבח בנוי ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב עליו. ורבי יצחק נפחא אמר: אפרו של יצחק ראו שמונח באותו מקום. ורבי שמואל בר נחמני אמר: מכל הבית כולו הריחו ריח קטורת, משם הריחו ריח אברים.^{קכא}

לפי הדעות הללו, שבי הגולה הבחינו בסימן כלשהו שרמז להם על מקום המזבח: ראו את המלאך מיכאל עומד ומקריב במקום המזבח, ראו את אפרו של יצחק אבינו המונח במקום המזבח, או שהריחו את ריח האיברים שקרבו על גבי המזבח. בהמשך מביאה הגמרא דעות אחרות, ולפיהן נביאים העידו על עניינים שונים הקשורים להקרת הקרבנות בבית המקדש:

קכא. זבחים סבא.

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: שלושה נביאים עלו עמהם מן הגולה, אחד שהעיד להם על המזבח, ואחד שהעיד להם על מקום המזבח, ואחד שהעיד להם שמקריבין אף על פי שאין בית. במתניתא תנא, רבי אליעזר בן יעקב אומר: שלושה נביאים עלו עמהן מן הגולה, אחד שהעיד להם על המזבח ועל מקום המזבח, ואחד שהעיד להם שמקריבין אף על פי שאין בית, ואחד שהעיד להם על התורה שתיכתב אשורית.

רש"י במקום מפרש ששלושת הנביאים היו חגי, זכריה ומלאכי. הראשון העיד שמותר להרחיב את המזבח, השני העיד על המקום המדויק שבו עמד המזבח בבית המקדש הראשון (ולפי זה ידעו עולי בבל היכן עליהם לבנות את המזבח החדש), והשלישי העיד שמותר להקריב קרבנות למרות שבית המקדש אינו בנוי, משום שקדושת בית המקדש הראשון לא בטלה. לפי רבי אליעזר בן יעקב, אחד הנביאים העיד שיש לכתוב את התורה בכתב אשורי (במקום בכתב העברי הקדום), ואילו הנביא שהעיד על האפשרות להרחיב את מקומו של המזבח, העיד גם על מקומו.

לכאורה יש לשאול שתי שאלות:

א. מדוע היה צורך בעדותם של הנביאים על מקומו של המזבח? הרי שלמה המלך קידש את כל רצפת העזרה לצורך הקרבת הקרבנות, ואם כן, אין שום צורך להעמיד את המזבח דווקא במקום מסוים בעזרה?

ב. כיצד הועילה עדות הנביאים על מקום המזבח או לאחד מהעדויות האחרות? הרי אסור לפסוק הלכה על פי נביא, ואם כן אין לעדותו של הנביא שום יתרון על פני קביעתו של אדם אחר, וכפי שכתב הרמב"ם:

דבר ברור ומפורש בתורה שהיא מצווה עומדת לעולם ולעולמי עולמים, אין לה לא שינוי ולא גירעון ולא תוספת, שנאמר: "את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרון לעשות, לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו", ונאמר: "והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת", הא למדת שכל דברי תורה מצווין אנו לעשותן עד עולם, וכן הוא אומר:

"חוקת עולם לדורותיכם", ונאמר: "לא בשמים היא", הא למדת שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה.

לפיכך אם יעמוד איש, בין מן האומות בין מישראל, ויעשה אות ומופת, ויאמר שה' שלחו להוסיף מצווה או לגרוע מצווה או לפרש במצווה מן המצוות פירוש שלא שמענו ממשה, או שאמר שאותן המצוות שנצטוו בהן ישראל אינן לעולם ולדורי דורות אלא מצוות לפי זמן היו, הרי זה נביא שקר, שהרי בא להכחיש נבואתו של משה, ומיתתו בחנק על שהזיד לדבר בשם ה' אשר לא ציווהו, שהוא ברוך שמו ציווה למשה שהמצווה הזאת לנו ולבנינו עד עולם ולא איש אל ויכזב.^{קכב}

אם כן, כיצד העידו הנביאים על מקום המזבח? והרי אסור לפסוק הלכה על פי נביא!

קביעת ענייני בית המקדש על פי נבואה

החתם סופר סובר שהכלל שאין נביא רשאי לחדש דבר, לא נאמר בעניינים הקשורים לבית המקדש:

כבר כתבתי במקום אחר, שנתקשיתי על כל בניני המקדשות, הראשון והשני והשלישי במהרה בימינו, שאין אחד דומה לחברו, ו"הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל", על פי דוד ושמואל הרואה בניית ברמה, והשני על ידי חגי זכריה ומלאכי, והשלישי על ידי יחזקאל. וקשה: אין הנביא רשאי לחדש, והיה להם לעשות כמידת חצר המשכן במדבר. ושם אמרתי, שזהו פירוש הפסוק בפרשת תרומה: "ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו, וכן תעשו", ודרשינן פרק שני דשבועות: "וכן תעשו - לדורות".

ולפי עניות דעתי קאי גם א"ככל אשר אני מראה אותך", "כן תעשו - לדורות", שלעולם אני מראה אתכם תבנית הבניין ההוא, וכיון שהקב"ה התנה בתחילה שייבנה כאשר אני מראה, אם כן אין כאן חידוש שחידש

קכב. הלכות יסודי התורה פ"ט ה"א.

הנביא. ואולי גם בזה מיושב הא דעל פי נביא נבנה, כי בניין בית המקדש צריך להיות על פי נביא ככל אשר אני מראה.^{קכ}

החתם סופר שואל שאלה כללית על מעורבותם של הנביאים בבניין בית המקדש: כיצד ייתכן שנביא יאמר כיצד יש לעשות את בית המקדש? והרי אין נביא רשאי לחדש דבר. אם כן, היה ראוי לבנות את בית המקדש בדיוק כמו המשכן, ולא להסתמך על דברי נבואתם של שמואל (בבית הראשון), של חגי זכריה ומלאכי (בבית השני), ושל יחזקאל (בבית המקדש השלישי)!

משיב החתם סופר: כאשר בני ישראל בנו את המשכן, אמר ה' למשה: "ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו, וכן תעשו", משמעות הדברים היא שה' הראה למשה כיצד לבנות את המשכן. חז"ל דרשו את סופו של הפסוק "וכן תעשו", שהכוונה היא שיש לעשות כן לדורות. בפשטות, הכוונה היא שכשם שעשו את הכלים לצורך המשכן, כך יש מצווה לדורות לעשות אותם, אם יהיה בכך צורך, אך החתם סופר מבין שהציווי כולל דבר נוסף, שכשם שבניית המשכן נעשתה על פי נבואתו של משה רבנו, כך בכל פעם שבונים בית מקדש, עושים זאת על פי נביא.

הצורך בנבואה בעניין זה של בניין בית המקדש נאמר על ידי ה' כבר בשעת בניין המשכן, ומכאן שהקב"ה הוציא מצווה זו של בניין בית המקדש מהכלל האמור בכל המצוות האחרות, ש"אין נביא רשאי לחדש דבר".

מִרְן הַרְאִי"ה קוֹק זצ"ל מסכים אף הוא עם חידושו של החתם סופר, והוא כותב שבמצוות השייכות לבניין בית המקדש לא חל הכלל שאין הנביא רשאי לחדש דבר. אך תחילה הוא דן בשאלה הראשונה ששאלנו: מדוע בכלל היה

קכג. שו"ת חתם סופר אורח חיים, סימן ר"ח. החתם סופר הפנה תשובה זו למהר"ץ חיות, בתגובה לקבלת ספרו "תורת הנביאים", שמדבריו הבאנו במאמר ו'. אגב הבאת תשובתו של החתם סופר בעניין בניין המזבח, נביא כאן דבר נוסף שכתב בתחילת התשובה הג"ל, והנוגע להוצאת ספרים חדשים. החתם סופר כותב שם שאדם הכותב ספר על מנת לגדל את שמו, חלה עליו הקללה "נגד שמה אבד שמה", ומלבד זאת הוא עובר בכך על איסור כתיבת התורה שבעל פה, שאיסור זה לא הותר (על ידי רבי), אלא למי שכותב דברי תורה לשם שמים, ולא למי שכותב דברי תורה לכבוד עצמו. יהי רצון שה' יצילנו מכל מחשבה שאינה לשמו יתברך.

צורך בעדותם של הנביאים, והרי שלמה המלך קידש את כל רצפת העזרה, ואם כן היה אפשר לבנות את המזבח בכל מקום בעזרה, ולא דווקא במקום שבו עמד בבית המקדש הראשון? והוא משיב:

וצריכין אנו לומר, שהקדושה של שלמה הייתה רק לשעתה, שתהיה להרצפה כולה תורת מזבח, אבל לא לעתיד לבוא ולדורות, שמכיון שהמזבח שנבנה על ידי שלמה נתקדש גם לעתיד לבוא, שוב מקומו מעכב, ועל כן היו צריכים לכל הביוררים הגדולים הללו, על מקום המזבח, בדיוק גדול כל כך.^{קכד}

הרב קוק עונה שהקדושה שקידש שלמה את כל רצפת העזרה הייתה זמנית ופקעה לאחר חנוכת בית המקדש, ומאז היה אסור לבנות את המזבח מחוץ למקומו המקודש, שבו הוא עמד בבית המקדש הראשון. לאחר מכן משיב מרן הרב על השאלה השנייה:

ואף על פי שכל אלה הדיוקים נעשו על פי נביאים, צריכים לומר דאף על גב דבכל ענייני תורה קיימא לן "לא בשמים היא", ועל ההלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה, כשאמרו ליהושע, לשמואל, לפינחס ולא לעזר שאל, הייתה התשובה "לא בשמים היא", ו"אלה המצות - שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה..." מכל מקום כל אלה הדברים אינם נוגעים להסידורים השייכים לבניין בית המקדש, שעל זה שנינו מפורש בברייתא דספרי פרשת ראה, על הפסוק "לשכנו תדרשו ובאת שמה", "כי אם אל המקום אשר יבחר ד' וגו' - 'על פי נביא', ונוסח אחר: 'דרוש על פי נביא. יכול תמתין עד שיאמר לך נביא? תלמוד לומר: 'לשכנו תדרשו ובאת שמה', דרוש ומצא ואחר כך יאמר לך נביא..." הרי שחידשה כאן תורה, שענייני המזבח מסורים הם לנבואה, אחרי דרישה על פי תורה, או דרישה על פי נבואה, לפי הגרסה של "דרוש על פי נביא", שזהו כפי מה שאמרנו חידוש גדול...

ונראה שהוא הדין כל ענייני תכנית המקדש ובניינו, הוא מסור לנביא גם

קכד. שו"ת משפט כהן סימן צ"ב. לאורך דבריו מתייחס הרב קוק בעיקר לשיטת התוספות בדן "אין נביא רשאי לחדש דבר". לא הבאנו את כל אריכות הדברים כדי שהלומד יוכל ללמוד את הדברים בשטף.

לדרוש ממנו שיודיע מן השמים בנבואה, ואין זה נכנס כלל להכלל של "אלה המצות, אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה", ולא בכלל של "לא בשמים היא". ואם כן יש לומר שמאחר שנקבע הדבר על ידי נביאים, שסוף סוף לדורות נבנה המזבח בזה המקום המיוחד, נקבע מעתה המקום לעיכובא...

מדברי הספרי רואים שהמצווה לדרוש את בית ה' כוללת את החובה לברר את המקום על ידי נבואה, אלא שהספרי מביא שני נוסחים באשר לתפקיד הנביא בעניין זה: לפי הנוסח הראשון, קביעת מקום המקדש נעשית על ידי נביא, ללא כל גורם אחר, ואילו לפי הנוסח השני, תחילה יש לברר את מקום המקדש שלא על פי נבואה, אך לבסוף צריך גם הכרעה של נביא. הצורך בבירור המקום המדויק של המזבח על פי עדות של נביא נובעת מכך שיש מקום מדויק לבניית המקדש והמזבח, ואסור לבנות את המזבח בלי לדעת את מקומו המדויק.

אלא שמרן הרב זצ"ל מקל ואומר שדי ברוח הקודש לבירור המקום המדויק של המזבח:

ויש לומר שהוא הדין על רוח הקודש סמכינן בזה, מאחר שהתורה התיירה גילויים של תורה בזה מן השמים. וניחא בזה מה שסמכו על מה שראו אפרו של יצחק או מיכאל שר הגדול שמקריב עליו קרבן, כדאמרינן התם בזבחים בזה, שכל אלה הם עניינים של גילויים מן השמים בעניין רוח הקודש, וכבר ידוע שאף על פי שנחתמה הנבואה, מכל מקום רוח הקודש לא נסתלקה מהראויים לה בכל דור...

למרות שהנבואה בטלה, רוח הקודש קיימת בכל דור ודור. הגמרא במסכת זבחים הביאה דעות ולפיהן שבי הגולה גילו את מקום המזבח על ידי גילויים של רוח הקודש: ראו את המלאך מיכאל מקריב על גבי המזבח או שראו את אפרו של יצחק שהיה מונח שם. גילויים אלה היו על פי רוח הקודש, ולא על פי נבואה. מכאן שאין הכרח שבירור מקום המזבח יהיה דווקא על ידי נבואה, ודי גם בבירור הנעשה ברוח הקודש.^{קכ"ה}

קכה. לא זכיתי להבין את דברי מרן הרב זצ"ל, המתיר למצוא את מקום המזבח אף על ידי רוח הקודש, שהרי הספרי, שממנו הוכיח הרב זצ"ל שהבירור צריך להיעשות בנבואה, אינו אומר שאפשר לברר את מקום המקדש גם ברוח הקודש.

מחלוקת האחרונים האם צריך נביא כדי למצוא את מקום המזבח לעתיד לבוא

על רקע זה יקל עלינו להבין התכתבות שהייתה בין שני תלמידי חכמים שחיו לפני כמאה וחמישים שנה: הרב צבי הירש קלישר ורבי יעקב אטלינגר (בעל הערוך לנר). הרב קלישר רצה לחדש בימיו את הקרבת הקרבנות, למרות שבית המקדש עדיין לא נבנה. בספרו "דרישת ציון" הוא עוסק בהרחבה בבירור הלכה בעניין בהקרבת קרבנות בזמן הזה, והוא מביא בו את התכתבויותיו בעניין עם גדולי התורה שבאותו דור, ובראשם רבו - רבי עקיבא איגר. בין שאר הדברים שהוא דן בהם הוא עוסק גם בשאלת הצורך בנביא, והוא מביא את הספרי (שהובא גם בדברי הרב קוק):

ועתה נביא עוד ראה מן הספרי המובא בדברי רבנו הגדול הרמב"ן, וזו לשונו בפרשת ראה: "וטעם לשכנו תדרשו - שתלכו לו מארץ מרחקים ותשאלו אנה דרך בית ה', ותאמרו איש אל רעהו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלוהי יעקב... ובספרי: לשכנו תדרשו - דרוש על פי נביא. יכול תמתין עד שיאמר לך נביא? תלמוד לומר: לשכנו תדרשו ובאת שמה - דרוש ומצא, ואחר כך יאמר לך נביא, וכן אתה מוצא בדוד וכו'" עד כאן לשונו הזהב.

הרי שהזהיר לבל נמתין עד שיבוא נביא לאמור לנו: עלו ודרשו ה' וזבחו לאלהים תודה, רק אנחנו נעלה ונדרוש כאשר לאל ידינו, ואחר כך יזכנו וישלח לנו נביא... קפי

הרב קלישר מוכיח מהספרי שאין להמתין לנביא כדי לקבוע את מקום המזבח, וזאת על פי הנוסח השני שבדברי הספרי. אולם הרב יעקב אטלינגר חולק עליו וסובר שאסור לחדש את הקרבת הקרבנות בתנאים הקיימים. לאורך תשובתו, הוא דוחה חלק מההוכחות שהביא הרב קלישר. תוך כדי דבריו, הוא מתייחס להוכחה של הרב קלישר מהספרי:

וגם בזה אתמה, שמהספרי אדרבה, ראה להיפך, שזה לשון הספרי:

קכו. דרישת ציון, מאמר ראשון, חלק ראשון (עמוד 44 בהוצאת מוסד הרב קוק).

"דרוש על פי נביא. יכול תמתין עד שיאמר לך נביא? תלמוד לומר: 'לשכנו תדרשו ובאת שמה' - דרוש ואתה מוצא, ואחר כך יאמר לך נביא. וכן אתה מוצא בדוד: 'זכור ה' לדוד אשר נשבע לד' נדר לאביר יעקב, אם אבא באוהל ביתי, אם אעלה על ערש יצועי, אם אתן שנת לעיני... עד אמצא מקום לה", שלא תעשה אלא על פי נביא, שנאמר: 'זיבוא גד החוזה ביום ההוא ויאמר לו עלה והקם לה' מזבח בגורן ארונה היבوسی', ואומר: 'ויחל שלמה לבנות בית ה' בירושלים בהר המוריה אשר נראה לדוד אביו", עד כאן לשון הספרי.

הרי בפירוש אף על פי דיליף מקרא לשכנו תדרשו שלא נמתין על נביא לעלות לירושלים ולבקש מקום המקדש כמו שעשה דוד, עם כל זה אסור להקריב אלא על פי נביא, כדיליף מדוד שלא הקריב אפילו במזבח עד שבא גד החוזה ואמר לו עלה והקם לה' מזבח, וכמו שכתב הספרי בפירוש שלא תעשה אלא על פי הנביא.^{קטז}

מהספרי מוכח, שגם אם אין צורך בנביא שיברר לנו את מקומו של המזבח, אסור להקריב על המזבח ללא אישור מנביא. ממשיך הערוך לנר בדבריו:

והנה בתחילה עלה בדעתי שאולי יש לחלק. שזה [הצורך בנביא] דווקא בעוד שלא נודע מקום המזבח לדוד, לא הותר לו להקריב רק על פי נביא. אבל מאחר שנודע מאז, מותר להקריב גם שלא על פי נביא. אמנם ראיתי שזה אינו. שהרי דוד ידע מאז שישב עם שמואל בניות ברמה כל מקומות בניין הבית... ואם כן כבר ידע דוד מכוון מקום המזבח, ואף על פי כן לא הותר לו להקריב רק על פי נביא. אם כן, כל שכן בזמן הזה שאפילו מקום המזבח לא נודע לנו במכוון.

הערוך לנר דוחה את האפשרות שהצורך בנביא הוא רק לפני שמקום המזבח נודע בימי דוד, אבל לאחר שדוד ושמואל ישבו בניות ברמה וזיהו את מקום המזבח, מותר היה לבנות את המזבח גם ללא סיוע מנביא. שהרי דוד ידע מהו מקום המזבח משמואל ולא מגד החוזה. ולפיכך כאשר קנה דוד המלך את גורן

קכז. שו"ת בנין ציון סימן א'.

ארונה היבוא, הוא ידע כבר שמקום המזבח נמצא שם בגורן, וזאת עוד לפני שגד החוזה גילה את המקום. נמצא שיש צורך בנביא שיהיה נוכח בשעת מעשה של בניין המזבח, גם אם מקום המזבח ידוע לנו. ומסיים הערוך לנר את תשובתו: ומכל זה ראייה שאסור לבנות מזבח ולהקריב עליו, עד שיבוא לנו על פי הנביא ציווי הקדוש ברוך הוא לזה.

בספר עת לחננה, דוחה המחבר, הרב יצחק שטרן שליט"א, את דבריו של הערוך לנר. וכך הוא כותב:

ברם אם נתבונן בדברי הספרי, נראה שלא נאמר שם שכל ענייני המקדש והמזבח צריכים להיעשות רק על פי הוראת נביא, וכל שמדובר בספרי הוא לגבי מציאת מקום המזבח שלא פורש בתורה. כלומר, התורה ציוותה אותנו לדרוש ולחפש מהו המקום אשר יבחר ה', כדי לבנות שם את המקדש, ועל זה אמר הספרי שיש לדרוש ולמצוא, אך אין לבנות בפועל עד שהנביא יאשר שאכן זהו המקום אשר בחר ה'.^{קכ}

קכח. עת לחננה, עמודים 57-58.

המחבר, ממגורשי גוש קטיף תובב"א, כתב בהקדמתו על הגירוש: "מדוע? כיצד נגזרה גזירה רעה כזו על יישובים פורחים, על מקומות עוצמתיים של תורה, חסד והתיישבות? מובן שלא ניתן לתת תשובה חד משמעית לשאלה נוקבת זו, אך חובה עלינו לפשפש במעשינו, ולחפש במקורות חז"ל הסברים אפשריים לחורבן.

אחד ההסברים, אותו שמעתי גם ממו"ר הגר"ש טל שליט"א, ראש ישיבת תורת החיים, מקורו בגמרא במסכת ברכות דף נ"ח ע"ב: 'אמר רבי יוחנן: מיום שחרב בית המקדש, נגזרה גזירה על בתיהן של צדיקים שיחרבו'. הגמרא שם מביאה מימרא זו בעקבות מעשה שהיה: רב חסדא חלף על פתח ביתו החרב של רב חנא בר חנילאי, שהיה ידוע כגומל חסדים עצום. בראותו את הבית הזה, שהיה כולו מלא חסדים, עומד כעת חרב, נאנח רב חסדא אנה גדולה. כאשר ניסה עולא להרגיעו, לא התיישבה דעתו, עד שהזכיר לו את המימרא הנ"ל של רבי יוחנן והוסיף: 'דיו לעבד שיהא כרבו'. ורצונו לומר, שכל זמן שבית המקדש - ביתו של הרב - חרב, לא ייתכן שהצדיקים - העבדים - יישבו בשלווה בבתיהם. ממעשה זה אנו למדים, שבשעה שהקב"ה מחריב בתיהם של צדיקים וגומלי חסדים, הוא בא להזכיר להם שגם ביתו עדיין חרב, ושיש להם לפעול למען הקמתו.

כארבע - חמש שנים לאחר הגירוש מגוש קטיף תובב"א, בהיותי עוסק בבניית ביתי החדש ביד בנימין, נקפני לבי בשאלה: כיצד אני משקיע זמן, מחשבה וממון בבניית ביתי, ואיני עושה דבר למען בית ה'. האם לא למדתי כלום מן החורבן הנורא? האם לא הפנמתי את המסר של הגירוש?...

ובהמשך דבריו כתב:

אמנם לכאורה ראייתו אינה מובנת, שאף על פי שידע דוד את מקום המזבח על פי דרישתו ולימודו עם שמואל הנביא, מכל מקום עדיין לא נודע לו הדבר בהוראה נבואית, ובדיוק על זה אמר הספרי שאין להחליט בוודאות על מקום המזבח עד שיאמר הנביא. ואף על פי ששמואל היה נביא, מכל מקום לא נודע לו בנבואה על מקום המזבח, ולא עסק עם דוד בנווי של עולם ובמציאת מקום המזבח אלא בתור חכם, ולא בתורת נביא.

ותימה על הבניין ציון שציטט את הספרי בצורה חלקית, וכתב שדוד "לא הקריב אפילו במזבח עד שבא גד החוזה ואמר לו עלה והקם לה' מזבח", שמשון חלקית זו משמע שהציווי של גד החוזה היה על עצם הקמת המזבח, בעוד לשון הספרי היא "ויבוא גד אל דוד ביום ההוא ויאמר לו עלה הקם לה' מזבח בגורן ארונה היבوسی", ומבואר שעיקר הציווי היה על מקום המזבח בגורן ארונה היבوسی, ולא על עצם הקמת המזבח. ^{קכט}

לא היה שום צורך בנבואה לעצם בניית המזבח. הנבואה נועדה רק לברור המקום המדויק של המזבח. דוד המלך לא ידע על המקום המדויק של המזבח עד שגד החוזה הראה לו את המקום המדויק על פי נבואה (ואף על פי שדוד המלך למד עם שמואל הנביא את ענייני בית המקדש, והם עסקו בברור מקום המקדש, מכל מקום שמואל לא התנבא על מקום המקדש).

אלא שהערוך לנר סובר ששמואל אמר לדוד את מקום המזבח בנבואה גמורה, ואף על פי כן נזקק דוד המלך לנביא בשעת מעשה, לא כדי להראות את מקום המזבח, אלא כחלק מתהליך הקדשת המקום. הלכך, כיון ששמואל לא היה נוכח בשעת בניין המזבח, דוד היה זקוק לנבואת גד החוזה בשעת ההקדשה.

באותה שעה גמלה החלטה בלבי להשקיע בבנין בית המקדש לפחות את אותו זמן ומחשבה שהשקעתי בבנין ביתי הפרטי".

אשריך ישראל שאלה תלמידי החכמים שלך! יהי רצון שבזכות תלמידי חכמים שכאלה, נזכה לבניין בית המקדש במהרה בימינו אמן!

קכט. עת לחנונה, עמודים 61-62.

הסברי המהר"ץ חיות

המהר"ץ חיות מסביר בשני אופנים את הצורך בנביאים שיעידו על מקום המזבח. כך כתב בהסבר הראשון:

ונראה לי דווקא עולי גלות בבל, דחרש נבוזראדן מקום המזבח, ולא השאיר היסודות, ולא היה אפשרות להכיר היסודות, ורק יסודות הר הבית והמקדש נשארו, כמו שאמרו 'בשלמא בית המקדש ידעו', פירש רש"י שם דהכירו על ידי היסודות, אבל מזבח דהיה מזבח אדמה, ולא היו כתלים משוקעים בבניין, וגם היסוד ששפכו הדם נחרב ונהרס, ויותר ממה שהחריבו שרי נבוכדנצר, שממו והרסו הכותים שונאי ישראל ומשטיניהם אצל מלכי פרס בתחילת בית שני, ובית המקדש היה סילון ממאיר וקוץ מכאיב להכותים, ולא סרו מלהלשין עליהם אצל מלכי פרס ויוון.^{קל}

ובהמשך דבריו כתב הסבר נוסף:

ועוד יש לומר, והוא העיקר והאמת, דהנה בוני בית שני הוסיפו על מזבח של שלמה עד שישים אמה, עיין זבחים, והצריכו לעדות הנביאים על מזבח, היינו על עיקר הדבר שמותר להוסיף בבניין, עיין רש"י ותוספות שם. וכיוון דהוסיפו בבניין, שוב אין אפשרות להכיר על ידי היסודות הישנות שנשארו בקרנות המזבח, דהרי הוסיפו על היסודות אלו, ולא ידעו מאיזה צד תהיה ההוספה, אם באורך או ברוחב, ועל ידי זה הצריכו לעדות הנביאים גם על מקום המזבח, מאיזה צד תהיה ההוספה על מזבח שלמה.

המהר"ץ חיות מסביר, שכאשר בנו שבי הגולה את המזבח, היו צריכים את עדות הנביאים מסיבה מיוחדת. מהי אותה סיבה מיוחדת? לכך הוא מציע שתי תשובות:

א. המזבח שהיה בבית הראשון נחרב עד היסוד, ולכן אי אפשר היה לזהות את מקומו ללא עדות נבואית.

ב. שבי הגולה רצו לשנות את מידות המזבח, ועל כן הם נזקקו לעדותם של הנביאים לגבי הכיוון שאליו הם יכולים להרחיב את המזבח.

קל. קונטרס עבודת המקדש, פרק א'.

ייתכן שאפשר להסביר שזו המחלוקת בין רבי יוחנן לבין רבי אליעזר בן יעקב בגמרא שם. רבי יוחנן האומר שהיו שני נביאים שהעידו על המזבח: אחד שהעיד על מקום המזבח ואחד שהעיד שמותר להרחיב את המזבח, סובר כהסבר הראשון של המהר"ץ חיות, שהיה צורך בנביאים משום שמקום המזבח לא היה ידוע, ולכן נביא אחד העיד על מקום המזבח והשני העיד שמותר להרחיב אותו. לפי רבי אליעזר בן יעקב, הצורך בעדות הנביאים היה משום שרצו להרחיב את המזבח, ולכן היה די בנביא אחד שיעיד הן על האפשרות להרחיב את המזבח והן על קביעת מקומו.

שיטת הגרי"ז

הגרי"ז בחידושו מסביר שאכן היה צורך בנבואה כדי לדעת את המקום המדויק של המזבח. תחילה הגרי"ז שואל: מדוע היה צורך בעדותם של הנביאים כדי לקבוע את מקום המזבח? והרי הגמרא אומרת שצורת המקדש הייתה ניכרת, לפי יסודות הכתלים שהיו קיימים, ואם כן היה אפשר לחשב את המקום המדויק של המזבח:

והקשה הגרי"ז: ק"ל מהו דפריך "מנא ידעי"? והרי ידעו מקום העזרה וההיכל, והיה מקום מסוים ומידות כמה היה המזבח רחוק מן ההיכל לכל מאן דאמר כדאית ליה, או כולו בדרום או כולו בצפון, כדאיתא בזבחים נ"ח ע"א, ואמאי לא יכלו לעשות חשבון וידעו היכן מקום המזבח? ק"ל

ענה על כך הגרי"ז:

וביאר בזה הגרי"ז, בהקדם דברי הגמרא בבכורות דף י"ז ע"ב דש"ט [דשקיל וטרי - נושא ונותן] הגמרא אם אפשר לצמצם בידי אדם [האם אדם יכול לקבוע מידות מדויקות], ואמרינן תא שמע ממידת כלים ומידת המזבח. ומתצינן שאני הכא דרחמנא אמר עביד, ובכל היכי דמצית למיעבד ניחא ליה, "הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל". ופירש רש"י דלא גרסינן התם הכל

קלא. ספר "חידושי הגרי"ז" לא נכתב בידי הגרי"ז עצמו, אלא הוא סיכום של השיעורים שמסר בישיבתו, והוא נערך על ידי תלמידיו.

קלב. עניינים, סימן מ"ח.

בכתב, אולם בשיטמ"ק הביא ספרים ישנים דגרסינן ליה, וכן הוא ברבנו גרשום. וצריך בירור מאי קאמר, ועוד צריך בירור בעיקר קושיית הגמרא דמקשינן ממידת כלים ומידת מזבח, ואמאי מקשינן במיוחד לעניין מידת המזבח, והא מזבח בכלל כל הכלים הוא?

הגמרא במסכת בכורות דנה האם אדם יכול לדייק לגמרי במידות ובשיעורים, והגמרא מקשה שעל כורחך אפשר לדייק במידות, שאם לא כן, איך ציוותה התורה לבנות את כלי המקדש ואת המזבח במידות מדויקות, והרי אדם אינו יכול לעשות את הכלים ואת המזבח באופן מדויק! הגמרא משיבה, שכאשר התורה ציוותה להכין את הכלים ואת המזבח, היא ידעה שאי אפשר לצמצם ולדייק, ואף על פי כן היא ציוותה לעשות אותם, משום שהתורה מסתפקת בכך שהאדם ידייק במידות כפי כוחו, ואין היא דורשת ממנו לדייק דיוק מושלם. הגמרא מוסיפה להסבר זה משפט נוסף: "הכל בכתב מיד ה'", אולם הראשונים נחלקו האם גורסים מילים אלו בדברי הגמרא. הגר"ז שואל על הגמרא שתי שאלות:

א. מדוע הגמרא הייתה צריכה להוסיף את המשפט: "הכל בכתב מיד ה' וגו'"^{קלג} (לפי הגורסים אותו), ומה באה הגמרא לומר במשפט זה?

ב. מדוע הגמרא הקשתה גם ממידת הכלים וגם ממידת המזבח? והרי לכאורה המזבח הוא אחד מן הכלים!

ואמר הגר"ז² דהנה הרמב"ם בפ"ב מהלכות בית הבחירה הלכה ג' כתב בזה הלשון: "מידות המזבח מכוונות הרבה וצורתו ידועה איש מאיש וכו'". והיינו דנאמר דין מסוים במזבח דאית ליה כיוון מיוחד במידותיו. ולפי זה ביאר דהגמרא מקשי תרתי: חדא מכלים דהיה להם מידה, והיאך מתקיים זה אם אי אפשר לצמצם. ועוד, דהרי מזבח היה מכוון הרבה, וכיוון זו היא נעשית. ועל קושיא האחת תירצה הגמרא דרחמנא אמר כו', דכוונת התורה הוא כפי מה שיכולים לעשות. אולם על הקושיא דמידת המזבח דבעי מכוון הרבה, בזה תירץ בגמרא דכתיב "הכל בכתב",

קלג. המשפט "הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל" נאמר על ידי דוד המלך, ומשמעותו היא: תכנון בית המקדש נעשה על פי ציווי מאת ה'. וראה הרחבה בעניין זה במאמר הבא.

והיינו דלא נאמר בזה רק מידה ותבנית, אלא 'דעצם העשייה' נעשית על פי נבואה על ידי הכתב, ועל כורחך שפיר נתקיימה בזה הך דמכוון הוא ביותר אף דאי אפשר לצמצם, משום דהעשייה היה על פי נבואה...

הגרי"ז מסביר שהגמרא הקשתה שתי קושיות שונות וענתה על שתי הקושיות שני תירוצים שונים. השאלה הראשונה הייתה ממידת הכלים שבמקדש - אם אדם לא יכול לדייק במידות, כיצד הצליחו לעשות אותם במידתם, ועל כך ענתה הגמרא שהקב"ה ציווה לעשות את הכלים לפי המידות, למרות שלא ניתן לדייק לגמרי. השאלה השנייה הייתה לגבי המזבח דווקא: גם אם בשאר הכלים אין צריך לדייק כל כך, במזבח צריך לדייק ביותר, שהרי "מידותיו מכוונות הרבה", כדברי הרמב"ם, ואם אי אפשר לדייק במדידה, איך אפשר לבנות את המזבח? על כך ענתה הגמרא "הכל בכתב", כלומר: מקום המזבח נקבע על פי נבואה, והנביאים הנחו את בוני המזבח היכן ובאיזה מידה בדיוק לבנות אותו. ממשיך הגרי"ז ואומר:

והנה הרמב"ם שם בפרק ב' מבית הבחירה הלכה א' כתב: "המזבח מקומו מכוון ביותר כו'", והיינו דגם במקום המזבח נאמר דמכוון הוא ביותר. ולפי זה ביאר הגרי"ז קושיית הגמרא בסוגיין ד"מזבח מנא ידעי", דאין הכי נמי היה אפשר לעשות חשבון על פי ההיכל וכו', אולם למכוונת ביותר דבעינן לא סגי, ועל זה תירצה הגמרא חד תירוצא שנעשה על פי נבואה. אלא שהביאו על זה ארבעה מאן דאמר היאך הייתה אופן הנבואה. דלחד מאן דאמר היה על ידי שראו מזבח בנוי ומיכאל שר הגדול עומד ומקריב עליו, ולאיך מאן דאמר ראו אפרו של יצחק מונח שם, ולחד מאן דאמר הריחו משם ריח אברים, ועל כל פנים כל זה היה נבואה. ואיך מאן דאמר קאמר שהיה נביא רגיל, דשלושה נביאים עלו עמהם מן הגולה, אחד שהעיד להם על המזבח ואחד על מקום המזבח וכו'. והיינו דתרווייהו צריכי. חדא על עצם המזבח שמכוונת מידתה ביותר ובעינן נבואה על עשייתה, ועוד על מקום מזבח דזהו מכוון ביותר ובעינן שיעשה על פי נבואה.

המסקנה העולה מהגמרא במסכת זבחים, לפי הגרי"ז, היא שיש לקבוע את המקום המדויק של המזבח על פי נביא, שכן אדם רגיל אינו יכול "לצמצם"

ולדעת את המקום המדויק של המזבח. ממילא, עצם הציווי לעשות מזבח מכיל בתוכו הוראה נוספת, שלא לבנותו ללא נבואה, ואם כן על כורחנו עלינו לומר כהסברו של החתם סופר, שבעניינים הקשורים לבית המקדש, אפשר לקבל הוראות על פי נבואה.

חתנו של הגרי"ז, הגאון רבי יחיאל מיכל פיינשטיין, שואל על דברי חמיו:

מיהו צריך בירור: דכיוון שילפינן מקרא דיכול להוסיף על המזבח, אם כן אמאי צריך לידע את מקומו בדיוק, הא יכול להוסיף בו מכל הצדדים? ק"ל

כפי שנראה בהמשך המאמר, שבי הגולה למדו מפסוק שמותר להם להגדיל את מידות המזבח. שואל אפוא הגרי"מ פיינשטיין: אם מותר להוסיף על מידות המזבח, ודאי לא צריך לדייק במקומו כל כך! והוא משיב על כך:

ואולי איכא דין לבנות את המזבח במקומו המדויק וצריך לכוון את מקומו, ורק אחר כך אפשר להוסיף מצדדיו, וצריך עיון.

כלומר: ייתכן שבאמת צריך לבנות את המזבח בדיוק במקומו, אלא שלאחר שהמזבח נבנה בדיוק במקומו, מותר להוסיף עליו. אמנם דעתו של הגרי"מ פ לא הייתה נוחה מתשובה זו (ועל כן הוא נשאר בצריך עיון), כנראה משום הקושי שבסברה - מדוע מותר להגדיל את המזבח רק לאחר שהוא נבנה במקומו המדויק.

בעל עיר הקודש והמקדש, הגאון רבי יחיאל מיכל טוקצ'ינסקי, הסביר את הצורך בעדות הנביאים באופן אחר:

וכבר הזכרנו לעיל מהקושיא הגדולה שנתקשינו, אם אפשר לנו לדעת על פי מדידה את המקום למזבח, למה אפוא היו צריכים בבית שני לנביא שיגלה להם את מקום המזבח... לעניות דעתי לשון הגמרא "אחד שהעיד על המזבח ואחד שהעיד על מקום המזבח" - משמע שלא ידעו מקום המזבח עצמו.

והתשובה לעניות דעתי פשוטה היא, שכל הפשיטות שיש לנו כיום מהרחקת המזבח לצד כותלי העזרות וכו', היא רק מפני שכבר יש לנו ב"ה המשניות והתלמוד עם כללי הפוסקים. אבל אז הרבה ספקות היה להם בדינא... קליה

לפי הגרימ"ט, הצורך בנביא נבע מכך שלא היה בכוחם של שבי הגולה לחשב את מקום המזבח, משום שמסכת מידות עדיין לא נכתבה. לו הייתה לשבי ציון את היכולת לחשב את מקומו של המזבח, הם לא היו נזקקים לנביאים.

לסיום הדיון בעניין זה, נביא סיכום של השיטות בעניין, מתוך הספר "שערי היכל" על מסכת זבחים. העולה מן הדברים הוא שנחלקו האחרונים למעשה בשאלת מקום המזבח, אם הוא מעכב:

הלכה זו תלויה בשאלות היסוד שנידונו כאן, מה המקור לקביעת מקום המזבח ומה תוקפו. לדעה שדיוק המקום נובע מבחירת ה' במקום - נראה שמזבח שלא נבנה במקומו הרי הוא כעין במה, ואמנם אין בו לאו וזרת כדין שחוטי חוץ (שנאמר רק בהקרבה מחוץ לעזרה), אבל גם אין זה המזבח אשר לפני ה'. כמו כן, אם מקום המזבח מצריך קידוש, הרי מקום שלא נתקדש לכך פסול לגמרי למזבח.

בשאלה זו נחלקו אחרונים: יש אומרים שהדבר מעכב, משום שהתורה הסמיכה את הנביאים לקבוע את המקום, ודין זה גדרו כדאורייתא (משפט כהן סימן צ"ב, וכשיטתו בתפקיד הנבואה בבניין הבית), או משום שבחירת המקום אוסרת את שאר המקומות, כשם שבחירת המקדש אוסרת הקרבה מחוצה לו (גרי"ז בבכורות י"ז ותורת הקודש חלק ב' סימן י"ג), או מטעם אחר, שמקום המזבח טעון קידוש, ושאר חלקי העזרה לא נתקדשו למזבח (שו"ת ישכיל עבדי, יו"ד, סימן י"ד), ודייקו כך מלשון הרמב"ם "שאינן משנין אותו ממקומו לעולם". ויש אומרים ששינוי המקום אינו מעכב, שכן קביעת המקום אינה מדאורייתא, וראיה מכך שהרמב"ם לא מנה עניין זה בין הדברים המעכבים, כגון הקרן והכבש. קלי

קלה. עיר הקודש והמקדש חלק ה', פרק ו'.

קלו. שערי היכל על מסכת זבחים, מערכה קמ"ו.

יש להעיר שבמסגרת דיון זה עסקנו כמעט אך ורק בשימוש בנבואה על ידי שבי הגולה בתהליך בניית המזבח, ולא התייחסנו כמעט לשיטות השונות בדין בניין המזבח ללא מקדש וללא נבואה וה' יעזרנו שנזכה להשבת הנבואה והעבודה במהרה בימינו.

האם עדות הנביאים הייתה בגדר נבואה

עד עתה הסברנו את מהלך הסוגיא במסכת זבחים מתוך הנחה שעדות הנביאים הייתה מכוח נבואה. אולם בספר עת לחננה, הביא את דברי החיד"א, שהסביר שעדות הנביאים לא הייתה כלל מכוח נבואה:

וכן משמע קצת מדאמרינן בזבחים דף ס"ב, שלושה נביאים עלו עמהם מהגולה, אחד העיד על המזבח, ואחד העיד על מקום המזבח, ואחד העיד שמקריבין אף על פי שאין בית, דהרי אף דשלושה אלה מציאות, דגם מאי דמקריבין אף שאין בית, היינו דכך הלכה רווחת, והכי גמיר לה, מכל מקום דייק הש"ס למנקט כולהו בלשון העיד, ולהורות נתן דאמטו להכי העד העיד בנו אהניא לן אסהדתי, ואולם אם צופים אמרום בנבואה, הגם דהרי מציאות, לא בשמים היא, ולא צייתנן.^{קלז}

הנביאים לא העידו את עדויותיהם מכוח נבואה שזכו לה, שהרי אסור לפסוק הלכה על פי נבואה. אלה היו עדויות שגם מי שאינו נביא היה יכול למסור, ורק במקרה מוסרי העדות היו נביאים. אלא שצריך להבין, מה ישיב החיד"א על שאלת החתם סופר: מדוע הנביאים מעורבים בהוראות הקשורות לבית המקדש? כמו כן צריך ליישב את הספרי אליבא דהחיד"א.

בספר שערי היכל, רצו לתלות זאת במחלוקת רש"י והרמב"ם. בגמרא בזבחים שהבאנו לעיל נאמר שלשיטת רבי אליעזר בן יעקב, אחת העדויות של הנביאים הייתה על שינוי הכתב. לפי חלק מהראשונים, שינוי הכתב נעשה על פי נבואה:

קלז. ברכי יוסף אורח חיים, סימן ל"ב סק"ד. הערך העורך: בהלכות ארץ ישראל המיוחס לבעל הטורים כתב: "לענין קרבן בזמן הזה, אם היה מקום הבית ברשותינו, והיה לנו מי שיעיד על מקום המזבח - היה אפשר שנוכל להקריב קרבנות" וכו'. משמע שאין צריך עדות של נביא דווקא על מקום המזבח, אלא די בכל מי שיעיד, וזו ראייה שגם הנביאים לא העידו בתורת נביאים אלא בתורת חכמים המעידים על ההלכות שקיבלו.

הא דאקשינן הכא: "והא אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה", הקשו בתוספות, והא איכא למאן דאמר התם בסנהדרין בפרק כוהן גדול דעזרא שינה את הכתב כשעלה מבבל, דלמה נקרא שמו אשורי? שעלה עמהם מאשור. קליח

משמע מזה ששינוי הכתב על ידי עזרא נעשה על פי נבואה, ומשום כך הקשו שחידוש הכתב סותר את ההלכה שאין נביא רשאי לחדש דבר. לפי שיטה זו ששינוי הכתב נעשה על פי הנבואה, מסתבר שגם שאר עדויות הנביאים היו על פי נבואה.

לעומת זאת הרמב"ם כותב:

מידות המזבח מכוונות הרבה וצורתו ידועה איש מאיש, ומזבח שבנו בני הגולה כעין מזבח שעתיד להיבנות עשוהו, ואין להוסיף על מידתו ולא לגרוע ממנה. ושלושה נביאים עלו עמהם מן הגולה, אחד העיד להן על מקום המזבח, ואחד העיד להן על מידותיו, ואחד העיד להן שמקריבין על המזבח הזה כל הקרבנות אף על פי שאין שם בית. קליט

הרמב"ם מדבר על מסורת שהועברה מדור לדור, "איש מאיש". ברור מדבריו שהנביאים לא העידו את עדותם על פי נבואה, אלא על פי מסורת, ואם כן ניתן לברר את מקום המזבח גם על ידי אדם שאיננו נביא, אם הוא יודע את המסורת.

בכך תתברר גם שיטת הרמב"ם, הסובר שלא ניתן להכריע על פי נבואה כלל, גם בעניינים הקשורים לבית המקדש (בניגוד לדברי החתם סופר והרא"ה קוק שהבאנו לעיל). וכך כתב:

לפיכך אם יעמוד איש בין מן האומות בין מישראל ויעשה אות ומופת, ויאמר שה' שלחו להוסיף מצווה או לגרוע מצווה או לפרש במצווה מן המצוות פירוש שלא שמענו ממשה, או שאמר שאותן המצוות

קלח. רשב"א מגילה ב.ב.

קלט. הלכות בית הבחירה פ"ב הלכות ב-ג.

שנצטוו בהן ישראל אינן לעולם ולדורי דורות אלא מצוות לפי זמן היו, הרי זה נביא שקר, שהרי בא להכחיש נבואתו של משה, ומיתתו בחנק על שהזיד לדבר בשם ה' אשר לא ציווהו, שהוא ברוך שמו ציווה למשה שהמצווה הזאת לנו ולבנינו עד עולם, ולא איש אל ויכזב.^{קמ}

משמע מדברי הרמב"ם, שאין לנבואה שום כוח להכריע בשום פרט מפרטי המצוות, ללא יוצא מן הכלל. לפיכך הנביאים לא היו יכולים לקבוע את מקומו של המזבח על פי נבואה, אלא על פי מסורת בלבד. אם כן, חוזרת השאלה ששאל החתם סופר: כיצד ניבא יחזקאל על בניין בית המקדש, הרי אין נביא רשאי לחדש דבר? בספר שערי היכל (שם) הביאו הסבר שנראה לענ"ד דחוק, ולפיכך נביא כאן הסבר אחר לשיטת הרמב"ם - הסברו של הרב גורן.

על מנת להבין את דברי הרב גורן, נביא תחילה דברים שנאמרו במדרש בעניין "מגילת בית המקדש". מדברי המדרש עולה שכל ענייני בית המקדש היו מסורים לדוד המלך, ומאז ימי דוד ולדורות - יש לבנות את בית המקדש על פי ההוראות שמסר דוד המלך לבנו שלמה. המדרש מבוסס על פסוקים מספרי דברים, שמואל, יהושע, תהילים ודברי הימים:

"ועתה התייצבו ואשפטה אתכם וגו'", רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק: מגילת בית המקדש שמסר הקדוש ברוך הוא למשה בעמידה, הדא הוא דכתיב: "ואתה פה עמוד עמדי".

עמד משה ומסרה ליהושע בעמידה, הדא הוא דכתיב: "קרא את יהושע והתייצבו וגו'".

עמד יהושע ומסרה לזקנים בעמידה, הדא הוא דכתיב: "ויאסוף יהושע את כל שבטי ישראל שכמה וגו' ויתייצבו לפני האלהים".

עמדו זקנים ומסרוה לנביאים בעמידה, הדא הוא דכתיב "ועתה התייצבו וגו'".

עמדו נביאים ומסרוה לדוד בעמידה, ולית לה קריה [אין פסוק שממנו

ניתן ללמוד על העברת המגילה לדוד בעמידה], עמד דוד ומסרה לשלמה בנו בעמידה - "ואתה ה' חנני והקימני ואשלמה להם".

"הכל בכתב" - מלמד שנתנה במסורת, "עלי השכיל" - מלמד שניתנה ברוח הקודש.^{קמא}

מדברי המדרש עולים שני יסודות:

א. משה רבנו קיבל מאת הקב"ה מגילה הנקראת "מגילת בית המקדש" והוא העביר אותה במסורת מדור לדור. המגילה מכילה בודאי הוראות לגבי בניין בית המקדש.

ב. המגילה הועברה בעמידה.

ג. התלמוד הירושלמי מוסיף על דברי המדרש:

רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק: מגילה שמסר שמואל לדוד ניתנה להידרש. מה טעמא? "הכל בכתב" - זו המסורת. "מיד ה'" - זו רוח הקודש. "עלי השכיל" - מיכן שניתנה להידרש.^{קמב}

לפי הרב גורן, שני המקורות משלימים זה את זה. המדרש מספר על מגילת בית המקדש שהועברה מדור לדור בעמידה, ואילו הירושלמי מוסיף שמגילה זו גם ניתנה להידרש, היינו שניתן ללמוד ממנה דברים שלא נאמרו בה במפורש, ואין מבחינים בהם במבט ראשון (כמו שדורשים את פסוקי התורה).

כותב על כך הרב גורן:

מהמדרש שמואל הנ"ל, אנו למדים שמגילת בית המקדש ניתנה למשה מסיני בעמידה, ומסרה משה ליהושע בעמידה וכן הלאה בשרשרת רצופה וזהה לקבלת התורה... ומעלה יתרה יש למגילת המקדש מכל התורה שניתנה מסיני, שמגילת המקדש ניתנה בעמידה מאיש לאיש, מה שלא נאמר כן ביחס לכל התורה כולה, פרט לסוף השרשרת המסתיימת

קמא. מדרש שמואל פרשה ט"ו.

קמב. ירושלמי מגילה פ"א ה"א.

במגילת המקדש בשלמה. כל זה מעיד על חשיבותה המיוחדת של מגילת בית המקדש הקשורה להר סיני ולמתן תורה. והסיום בירושלמי שהמגילה הזו ניתנה להידרש, מוכיח שלא הכילה רק תכנית הנדסית של בית המקדש, ולא הייתה מכוונת אך ורק לבית המקדש הראשון של שלמה, אלא למרות שדוד מסר את המגילה לשלמה בנו בעמידה, ובזה לכאורה הסתיימה שרשרת העברת המגילה לדורות, הכילה המגילה לא רק תבנית בית המקדש הראשון, אלא תבנית כל שלושת בתי המקדש שקמו ושיקומו לישראל - כולל את תורת בית המקדש השלישי האחרון של יחזקאל, שהייתה כלולה במגילת המקדש שנמסרה למשה בסיני, והיו בה הנחיות גם לגבי בניין בית המקדש השלישי של יחזקאל.

אלא שלמה לא מסר המגילה הלאה בגלוי לנביאי הדורות, כדי שלא ייודע שהבית של שלמה עתיד להיחרב. אבל מגילת בית המקדש שקיבל משה מסיני בעמידה הכילה בוודאי גם את "צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו וכל צורתו ואת כל חוקותיו וכל צורתו וכל תורתו", כפי שהראה הקב"ה ליחזקאל במראות אלוקים ונצטווה לגלות אותה לבית ישראל ויכלמו מעוונותיהם...

ומה שראה יחזקאל במראות הנבואה ונצטווה ללמד את בני ישראל, ככתוב: "צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו וכו'", "וכל תורתו הודע אותם וכתוב לעיניהם, וישמרו את כל צורתו ואת כל חוקותיו ועשו אותם" - והרי אין לנו תורה אלא זו של משה שקיבל מסיני, ואין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, ואם כן איך שינה יחזקאל בנבואת בית המקדש מתורת משה? אלא ברור שגם תורת הבית הזאת של יחזקאל הייתה כלולה במגילת המקדש שניתנה למשה מסיני בעמידה, ונמסרה הלאה מדור דור עד שלמה המלך בעמידה.^{קמ"ג}

הרב גורן מסביר שנבואת יחזקאל לא חידשה דבר. בית המקדש נבנה תמיד רק על פי המגילה שהועברה במסורת מדור לדור. הנבואה הכתובה ביחזקאל

דורשת את המגילה, וייתכן שגם שלמה ידע לדרוש את המגילה כפי שיחזקאל דרש אותה, אלא ששלמה נמנע מלפרסם את הדברים, כדי שבני דורו לא ידעו שבית המקדש הראשון עתיד להיחרב.

הסבר המחלוקת אם עדות הנביאים נאמרה בנבואה

ייתכן שניתן לתלות את המחלוקת לגבי עדות הנביאים, אם היא מבוססת על נבואה או לא, במחלוקת לגבי זיהויו של עזרא (ראה הרחבה בעניין זה להלן מאמר ז'). תוספות קיבלו את הקביעה שעזרא הוא מלאכי, וממילא אפשר לומר שכשעזרא החליף את הכתב לכתב אשורי, הוא עשה זאת על פי נבואה, ומכאן שגם שאר העדויות היו מבוססות על נבואה. אולם הרמב"ם סובר שעזרא אינו מלאכי, וממילא הוא גם אינו נביא, ולכן אי אפשר לומר שהחלפת הכתב נעשתה על פי נבואה.

ב. הרחבת המזבח בבית המקדש השני

שאלה נוספת הקשורה לבניין המזבח על ידי שבי הגולה היא שאלת הרחבת המזבח.

הרחבת המזבח לאורך או לרוחב

הגמרא אומרת ששבי הגולה הרחיבו את המזבח ועשו אותו גדול יותר מהמזבח שהיה בבית המקדש הראשון:

תנן התם: וכשעלו בני הגולה, הוסיפו עליו ארבע אמות מן הדרום וארבע אמות מן המערב כמין גמא.^{קמז}

שבי הגולה הוסיפו על המזבח ארבע אמות בדרום וארבע אמות במערב. המזבח שבנה שלמה היה ריבוע שגודלו עשרים ושמונה אמה על עשרים ושמונה אמה, ואילו המזבח שבנו שבי הגולה היה ריבוע שגודלו שלושים ושתים אמה על שלושים ושתים אמה. ההרחבה נעשתה רק בשני צדדים

של המזבח, וצורתה הייתה כצורת האות היוונית גא"ם (כמו האות ר' שלנו).
וממשיכה הגמרא:

מאי טעמא? אמר רב יוסף: משום דלא ספק. אמר ליה אביי, השתא
מקדש ראשון דכתיב ביה: "יהודה וישראל רבים כחול אשר על הים" ספק,
מקדש שני דכתיב ביה: "כל הקהל כאחד ארבע רבוא" - לא ספק? אמר
ליה: התם אש של שמים מסייעתן, הכא אין אש של שמים מסייעתן.

רב יוסף מסביר שהצורך להגדיל את המזבח נבע מכך שבבית שני לא הייתה
אש היורדת מן השמים על המזבח, ומזרזת את שרפת הקרבנות, כפי שהיה
בבית ראשון. לפיכך, כדי להספיק להקריב בכל יום את כל הקרבנות שהיו
צריכים להקריב, היה צריך שטח גדול יותר משטח המזבח שהיה בבית ראשון.
אולם הגמרא מביאה דעה נוספת:

כי אתא רבין אמר רבי שמעון בן פזי משום בר קפרא: שיתין הוסיפו.
מעיקרא סבור: מזבח אדמה - שהוא אטום באדמה, ולבסוף סבור: שתייה
כאכילה, ומאי מזבח אדמה? שהוא מחובר באדמה, שלא יבננו לא על גבי
כיפים ולא על גבי מחילות.

בר קפרא סובר שהגדילו את המזבח על מנת לכלול בו את השיתין (השיתין
הם בור שהיה כרוי ליד המזבח, ואשר הנסכים שהיו ניתנים על המזבח היו
שותתים לתוכו). בבית הראשון היו השיתין בצד המזבח, אולם בתחילת ימי
הבית השני החליטו שבי הגולה, לאחר עיון מחודש בביטוי "מזבח אדמה",
שמותר שהשיתין יהיו חלק מהמזבח, ומשום כך הם הגדילו את המזבח כדי
שהוא יוכל להכיל בתוכו גם את השיתין. את המשך הסוגיה נסביר תחילה על
פי רש"י:

אמר רב יוסף, לאו היינו דתניא: "ויכינו המזבח על מכוונותיו" - שהגיעו
לסוף מדותיו?

רב יוסף (שחלה ושכח תלמודו - רש"י) חולק על ההסבר שאמר בתחילה,
שהיו צריכים להגדיל את המזבח משום שהיו צריכים מקום הקרבה גדול

יותר, והוא מסביר בדרך אחרת, שאנשי כנסת הגדולה הבינו שאפשר להגדיל את המזבח, בעוד ששלמה המלך לא ידע זאת, ולכן הם הרחיבו את המזבח. שואלת הגמרא:

והכתיב: "הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל!"

הגמרא אומרת שלא ייתכן ששלמה המלך לא ידע שניתן להגדיל את המזבח, שהרי כל העניינים הקשורים למקומות המקודשים ולבניין בית המקדש, נמסרו לדוד המלך מאת ה', והוא מסר אותם לשלמה! ^{קמ"ה} לפיכך מביאה הגמרא את דברי רב יוסף, המסביר את כוונתו:

אלא אמר רב יוסף, קרא אשכח ודרש: "ויאמר דויד זה הוא בית ה' האלהים וזה מזבח לעולה לישראל", כי בית, מה בית שישים אמה, אף מזבח שישים אמה.

שבי הגולה למדו את ההיתר להגדיל את המזבח מדברי דוד. דוד השווה בדבריו את בית המקדש למזבח. לפיכך כשם שגודל בית המקדש היה שישים אמה (כפי שהיה בבית המקדש הראשון), כך הגודל המקסימאלי של המזבח יכול להיות שישים אמה. שלמה המלך לא הבין זאת מהפסוק, ולכן הוא בנה מזבח קטן יותר.

מדברי הגמרא עולה שאפשר להגדיל את המזבח יותר מכפי שהיה בבית הראשון. מגמרא נוספת עולה שאפשר גם להקטין את המזבח:

גופא, אמר רב אסי אמר רבי יוחנן: מודי רבי יוסי ברבי יהודה שאם שחטן כנגדן בקרקע - פסולות. אמר ליה רב אחא מדיפתני לרבינא: מאי כנגדן בקרקע? אילימא אמה יסוד אמה סובב, האי גופיה מזבח הוא! ועוד, מאי כנגדן בקרקע? וכי תימא, דעביד מחילות בקרקע ושחית בהו, וכי האי גוונא מי הוי מזבח? והתניא: מזבח אדמה תעשה לי - שיהא מחובר

קמה. בשערי היכל (שם) הביאו שיטות שונות שלפיהן קושיית הגמרא היא על עצם הגדלת המזבח, שהיא מנוגדת לכאורה לפסוק האומר שדוד קיבל הוראות מדויקות לגבי דרך בניית המקדש והכלים.

מאדמה, שלא יבננו לא על גבי מחילות ולא על גבי כיפין! לא צריכא,
דבצריה בצורי. קמ

הגמרא עוסקת במקרה שקיצרו את המזבח בצדו הצפוני, ודנה אם מותר לשחוט שם על הקרקע קדשי קדשים שדינם להישחט בצפון (משום שמקום זה נחשב לחלק מהמזבח, ומותר לשחוט קדשי קדשים גם בראש המזבח) או שהדבר אסור, שלא הותר לשחוט אלא על גבי המזבח עצמו, ולא על השטח שהפחיתו ממנו. על כל פנים מדברי הגמרא עולה שניתן לקצר את מידות המזבח.

משתי הסוגיות עולה שמותר לשנות את גודל המזבח, קמ כדי להקטין אותו (לא נאמרה הגבלה עד כמה אפשר להפחית, וייתכן שאין להקטין את המזבח למידה קטנה מהמזבח שעשה שלמה), או כדי להגדיל אותו (כפי שעשו שבי הגולה. אפשר להגדיל את המזבח עד גודל של שישים אמה על שישים אמה).

שיטת הנצי"ב

הנצי"ב מקשה על הסבר רש"י להסוגיה:

פירוש רש"י כאן דחוק, שלא נזכר כאן לשונו של רב יוסף כמו בכל מקום שהיה מתאונן על זה ששכח. וכל הפירוש שפירש רש"י כאן דאנשי כנסת הגדולה פירשו מה שלא ידע שלמה, דחוק.

קמו. זבחים נח.א.

קמו. בנו של הגרי"ז, הגר"י סולובייצ'יק, תמה כיצד היה מותר לשנות את גודל המזבח. וכך כתב בחידושו לסוגיה: "ובאמת צריך עיון: איך הותרו לשנות מבניין שלמה ולעשות מעין יחזקאל באיזה עניינים, הא הכל בכתב הנאמר לדוד קאי לדורות לכל הבניינים דבית המקדש, ואסור לשנות אם לא דקרא אשכח ודרוש. ובשלמא לעתיד לבוא השינויים הם על ידי קרא אשכחו דהיינו נבואת יחזקאל, אבל בימי עזרא איך הותרו להרמב"ם, דיחזקאל לא קאי אבית שני, וצריך עיון. ועיין הקדמת פירוש המשניות לרמב"ם, וזה לשונו: "והביא אחר תמיד מידות, ואין בו עניין אחר, אלא סיפור, שהוא זכר מידת המקדש וצורתו ובניינו וכל עניינו, והתועלת שיש במין ההוא, כי כשיבנה במהרה בימינו, יש לשמור ולעשות התבנית ההוא מפני שהוא ברוח הקודש, כמו שאמר הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל", עד כאן לשונו. ומבואר דהכל בכתב דבית ראשון קיים לעתיד לבוא גם כן, ואסור לשנות, והשינויים יהיו על פי יחזקאל דהוי מדין קרא אשכחו ודרוש, אבל בלי זה צריך לשמור כל תבנית בית ראשון, אם כן איך שינו בבית שני? ואם הרמב"ם מירי בדברים השוין לבנין שלמה, מה הוצרך לומר מעין יחזקאל, הא כבר אמר כבנין שלמה ותו לא, וצריך עיון". להשלמת העניין עיין במאמרו של הרב בנימין לנדאו ב"אמונת עיתך", בהוצאת מכון התורה והארץ, גליון 100.

הנצי"ב שואל על רש"י שתי שאלות:

א. מדוע רש"י מפרש שרב יוסף דיבר על כך שהוא שכח את תלמודו? והרי הלשון כאן אינה הלשון המופיעה במקומות אחרים בש"ס שבהם רב יוסף פונה לתלמידיו (בדרך כלל לאביי), ומדבריו עולה שהוא שכח את תלמודו.

ב. דחוק לומר שאנשי כנסת הגדולה ידעו לדרוש את הכתובים ולחדש הלכה, ואילו שלמה המלך לא ידע לדרוש כמותם.

לפיכך מסביר הנצי"ב את הסוגיה באופן אחר:

ולי נראה דהכי פירושו, דהגיעו עד לסוף מידותיו, שעשו את המזבח עד סוף מידתו, דהיינו שישים אמה עם הכבש, שמקדש כהמזבח... וכי תימא דאם כן הוי שישים ושתיים (אמות), לא קשיא, לפי מה שכתבו תוספות סוף פרק ט"ז בקלפי דף מ"ה עמוד ב' דיבור המתחיל "סודרן", דהיסוד דומה לרצפה, והוא הדין אמה ראשונה של כבש. נמצא שהיה מקודש למזבח שישים אמה, וגם שלמה ידע כן, אלא משום דספק ולא רצה למעט המקום לשחיטת קדשי קדשים. והקשה מזה רב יוסף על רבין, דמוכח מהאי ברייתא דלאו משום שיתין אלא משום שהשלימו מידותיו.

ועיין תוספות "ארבע אמות" בסופו: "אי נמי לפי שהיה עתיד להיות בלא יסוד בבית שני" - משמע דידע שלמה שישתנה בבית שני.

הנצי"ב מסביר ששלמה המלך ידע שמותר לו להגדיל את מידות המזבח. מדוע אם כן לא הגדיל שלמה המלך את המזבח, ובפרט לאור העובדה שהוא היה זקוק למקום גדול יותר להקרבה (שהרי הוא קידש את רצפת העזרה כדי להקריב עליה)? משום שהוא לא רצה להקטין את המקום שמותר לשחוט בו קדשי קדשים. מותר לשחוט קדשי קדשים רק בצפון המזבח, ואם שלמה היה מגדיל את המזבח לכיוון צפון, הדבר היה בא על חשבון השטח המיועד לשחיטת הקרבנות. רב יוסף למד מדברי הברייתא ששבי הגולה הגדילו את

המזבח, משום שמלכתחילה התורה התירה להגדיל את המזבח עד כדי שישים אמות, ולא כדי לכלול את השיתין בשטח המזבח.

יתרה מכך. לפי תוספות (באחד התירוצים) לא רק ששלמה המלך ידע שמותר להגדיל את המזבח (בניגוד לדברי רש"י ששלמה לא ידע), אלא הוא אף ידע שבבית המקדש השני אכן יגדילו את המזבח, וזה אף היה אחד השיקולים שלו כאשר הוא עצמו בנה את המזבח.

(הערת העורך: הראבי"ה מפרש ששישים אמה זה המזבח ביחד עם הכבש, למעט האמה יסוד והאמה סובב בצפון... וכמה אחרונים נקטו בשיטה זו: מרומי שדה, שפת אמת, מראה כהן).

שיטת האדר"ת

הרב אליהו דוד רבינוביץ תאומים, רבה של ירושלים וחוננו של מרן הראי"ה קוק זצ"ל, סובר שרב יוסף חולק על האמוראים האחרים, הסוברים שהנביאים העידו על מקום המזבח:

וראיתי להרמב"ם פרק ב' מבית הבחירה הלכה ג' שכתב: "מידות המזבח וכו' ומזבח שבנו בני הגולה כעין מזבח שעתיד להיבנות עשוהו, ואין להוסיף על מידתו ולא לגרוע ממנה". ותמוה מאוד, שסותר דבריו בסוף הפרק שם, שכתב בהלכה י"ז: "מידת ארכו ומידת רחבו ומידת קומתו אין מעכבין, והוא שלא יפחות מאמה על אמה ברום שלוש אמות, כשיעור מקום המערכה של מזבח מדבר", עד כאן לשון קדשו. ועוד תמוה, שהוא נגד דברי רב יוסף שאמר: "קרא אשכחו ודרוש: 'זה הבית וזה המזבח', מה בית שישים אמה - אף מזבח". אם כן, מותר להוסיף עד שישים^{קמ"ח}

מצד אחד הרמב"ם כותב שאסור לשנות מגודל המזבח של שבי הגולה, ומצד שני הוא כותב שמידות המזבח אינן מעכבות, ובלבד שגודלו של המזבח לא יהיה פחות מאמה על אמה בגובה שלוש אמות. כמו כן, הרמב"ם כותב שאין להוסיף על גודל המזבח, וזה לכאורה נגד דברי הגמרא, ששבי הגולה למדו מהפסוק שמותר להגדיל את המזבח עד שישים אמה.

מתרץ האדר"ת:

ונראה לי לחומר הנושא, דרבנו סבירא ליה דהך דרב יוסף שדרש מהך קרא אינו לכולי עלמא, ומחלוקתו בצדו, דשם אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן בתר הכי: "שלושה נביאים עלו להם מן הגולה, אחד שהעיד על המזבח, ואחד שהעיד להם על מקום המזבח, ואחד שהעיד שמקריבין אף על פי שאין בית. ובמתניתא תנא, רבי אליעזר בן יעקב אומר: שלושה נביאים עלו עמהם וכו', אחד שהעיד להם על המזבח ועל מקום המזבח, ואחד שהעיד שמקריבין אף על פי שאין בית, ואחד העיד על התורה שתיכתב אשורית". ואם כן רבי אליעזר בן יעקב ורבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן סבירא להו שהיה בקבלה ומסורה להם מהנביאים לבנות המזבח כפי מידתו, ויש לומר דלא סבירא ליה דרשא דבית כלל. ובאמת הרמב"ם לא זכר הך דרשא דבית.

דברי רב יוסף, ששבי הגולה למדו מן הכתובים שמותר להגדיל את המזבח, נסתרים מדברי רבי אליעזר בן יעקב ורבי יוחנן האומרים שהנביאים העידו על מקום המזבח. הרמב"ם פסק כרבי יוחנן, ולא כרב יוסף, וממילא לדעתו אין היתר להגדיל את המזבח ללא הסכמת נביאים. ^{קמט}

בהמשך דבריו, מסביר האדר"ת בדרך אחרת את ההיתר להרחיב את המזבח: ואולי כוונת הרמב"ם שלא לגרוע ולא להוסיף היינו לכתחילה בעשייתו, אבל כשראו שצריך הדבר - הרשות לעשות כפי ראות עיני החכמים והכוהנים שבאותו הדור. ואולי לזה גם כן מהני ההיקש כבית, וכמו בבית שגם כן כתיב "הכל בכתב", ומכל מקום מוסיפין על העזרות... ואם כן הכי נמי במזבח.

בהסבר זה, מצמצם האדר"ת מאוד את דין "הכל בכתב". אמנם אסור לשנות מהכתוב במגילה שעל פיה קבע דוד המלך את מידות הבית, אך איסור זה קיים

קמט. הרמב"ם בהלכות בית הבחירה (פ"ב ה"ד) כותב ששלושה נביאים עלו עמהם מהגולה והעידו, והוא מתאר את העדויות של שלושת הנביאים לפי רבי יוחנן ולא לפי רבי אליעזר בן יעקב. האדר"ת מסביר שהרמב"ם פסק דווקא כרבי יוחנן משום שהוא סובר שהכתב לא השתנה כלל מכתב עברי לכתב אשורי. אמנם לענין מידות המזבח והשינוי שעשו שבי הגולה, אין זה משנה אם פוסקים כרבי יוחנן או כרבי אליעזר בן יעקב.

רק כל עוד חכמי הדור וכוהניו לא ראו צורך לשנות את המידות. אבל כאשר יש צורך להגדיל את המזבח - הדבר מותר, כשם שכאשר יש צורך - מותר להגדיל גם את מידות העזרה, למרות שגם על הגדלת המידות של בית המקדש חל איסור "הכל בכתב".

מעניין לציין שהאדר"ת לא בחר בדרכם של תוספות, שכתבו:

והא דכתיב: "הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל", ומיירי אף גבי מזבח, כדאיתא פרק כיסוי הדם, דמה בית שישים אף מזבח שישים, היינו שיהא קדוש עד שישים אם ירצו להרחיבו, ולא שיהא חובה לעשות כן.^{קנ}

מדברי תוספות משמע, שהפסוק "הכל בכתב" אומר, שיש מקום לשיקול דעתם של בוני המקדש והמזבח, והם יכולים להחליט על גודלו של המזבח, כל עוד הם מקפידים שהוא יהיה בטווח מידות מסוים (עד גודל מקסימאלי של שישים אמה). משום כך, יכלו שבי הגולה להוסיף על מידות המזבח.

שינוי גובהו של המזבח

עד כאן ביררנו את ההיתר שהיה לשבי ציון להגדיל את מידות האורך והרוחב של המזבח. נותר לנו לברר האם שבי הגולה גם הגביהו את המזבח יותר מגובהו בבית ראשון. הגמרא במסכת חולין אומרת:

מוקדשין מאי טעמא לא? [מדוע מצוות כיסוי הדם אינה נוהגת בקדשים?] אילימא משום דרבי זירא, דאמר רבי זירא: השוחט צריך שייתן עפר למטה ועפר למעלה, שנאמר: "ושפך את דמו וכיסהו בעפר", עפר לא נאמר, אלא בעפר - מלמד שהשוחט צריך שייתן עפר למטה ועפר למעלה, והכא לא אפשר. היכי ליעביד? ליתיב וליבטליה - קמוסיף אבניין, וכתיב: "הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל", לא ליבטליה - קא הוי חציצה.^{קנא}

הגמרא אומרת שמצוות כיסוי הדם אינה נוהגת בעולת העוף, כי אי אפשר

קנ. זבחים סבא ד"ה והא.

קנא. חולין פגב.

לכסות את הדם באופן הראוי, משום שמצוות כיסוי הדם מחייבת לשים עפר גם מתחת לדם, לפני שפיכת הדם, ואי אפשר להניח עפר על גבי המזבח לפני ששופכים שם את הדם. זאת משום שאם השוחט יניח את העפר ויבטל אותו למזבח, כך שהעפר יהפוך להיות חלק מהמזבח - הוא יוסיף לגובה המזבח, ויעבור על "הכל בכתב", ואם הוא לא יבטל את העפר למזבח, העפר יחצוץ בין דם העוף למזבח.

תוספות מקשים מהסוגיה בחולין האומרת שאסור להוסיף לגובה המזבח, על הסוגיה בזבחים שהבאנו לעיל, שממנה משמע ששבי הגולה הגדילו את המזבח, והם עונים שלוש תשובות:

היינו כשהיה המזבח עד שישים.

אי נמי מגובה פריך התם.

אי נמי פריך קמוסיף שלא יהא רבוע שעל כל מליקת עוף אין יכולת לתת עפר בכל סביביו כדי לרבעו כמשפטו.^{קנב}

תוספות מציעים, כאמור, שלושה תירוצים לסתירה:

א. האיסור להוסיף על מידות המזבח נאמר רק במזבח שנעשה בגודל המקסימלי שלו - שישים אמה על שישים אמה.

ב. אסור לשנות את גובה המזבח, אך מותר לשנות את אורכו ורוחבו.

ג. אין איסור לשנות את גודל המזבח, אלא האיסור הוא לשנות את מבנה המזבח לאחר שהוא נבנה כבר (כגון על ידי הוספת עפר), משום שהשינוי עשוי לבטל את צורת הריבוע של המזבח. הלכך, מותר לשנות את מידות המזבח בשעת בנייתו, אם מקפידים שתישמר צורת הריבוע שלו. (תוספות בחולין שם דוחים תירוץ זה, ואין כאן מקומו להאריך).

הראב"ה חולק על תוספות וסובר שאם מותר להגדיל את מידות המזבח לאורך ולרוחב, מותר לשנות גם את גובה המזבח:

גם אשר השיב אדוני על שאלתי דקמוסיף אבניין, דפירש רבנו שלמה ולא תלמודא, משום דכתיב "הכל בכתב", ופירש דבצריה בצוריה, מיירי ברוחב ולא בגובה, ומידת קומתו הוה למעט דומיא דמידת רוחבו, הא ליתא, דאכשהוסיפו בני הגולה קאי התם, והיינו להרחיב כדפירש רב יוסף, אלא בעל כורחיה אין מעכב בין לקצר בין להרחיב טפי, והכא נמי במידת קומתו אי בעי להגביה אפילו כשיעור בית יגביה, דאין היקש למחצה.^{קני}

אם כן, מצאנו מחלוקת ראשונים בדבר: לפי התירוץ השני של תוספות, אסור להגביה את המזבח יותר מעשר אמות, ולפי הראב"ה מותר (וכפי שראינו, ניתן להסביר את הסוגיה בחולין בדרכים שונות). ונראה לבאר, שלפי תוספות מותר לשנות את גודל המזבח משום שלפעמים יש צורך להגדיל את השטח הראוי להקרבה, ולכן מגילת המקדש נתנה סמכות לחכמי הדור לשנות את מידות המזבח, כפי שראינו לעיל, מה שאין כן בהגבהת המזבח, שאין בה תועלת לעניין הקרבת הקרבנות (אם כי, כפי שראינו, היה יכול להיות בה תועלת למצוות כיסוי הדם, אם היה בכך צורך).

האדר"ת בתשובה הנ"ל כותב ששבי הגולה לא שינו את גובה המזבח משום שהדבר אסור:

ובאמת מידת המזבח לא נשתנה בבית שני מהבית הראשון רק באורכו ורוחבו, אבל בגובהו לא נשתנה מאומה.^{קני}

לסיכום

א. הנביאים העידו לפני שבי הגולה על מקומו של המזבח. יש הסוברים שהדברים נאמרו בנבואה, ולדעתם, אף על פי שבכל התורה כולה אסור לפסוק הלכה על פי נבואה, בענייני המקדש הדבר מותר.

ב. לשיטת הסוברים שעדויות הנביאים היו על פי נבואה, יש הסוברים שגם לעתיד לבוא צריך נבואה כדי לקבוע את מקום המזבח, ויש הסוברים

קנו. סימן אלף ק"מ (ביאורי סוגיות).

קנד. שו"ת מענה אליהו שם.

שהצורך בנבואה היה רק בבית המקדש השני, אבל אם יודעים את המקום המדויק של המזבח (למשל בעזרת מדידות, על פי מסכת מידות), אין צורך בנבואה לקביעת מקום המזבח.

ג. יש הסוברים שאסור לפסוק הלכה על פי נבואה גם בענייני המקדש, ומשום כך יש להסביר שהנביאים אמרו את דבריהם כעדות רגילה, ולא על פי נבואה. ניתן להסביר הסבר זה גם לסוברים שמותר לפסוק על פי נבואה.

ד. שבי הגולה הגדילו את המזבח לאורך ולרוחב. המפרשים ביארו שלמרות האיסור לשנות דברים במבנה המקדש, הדבר היה מותר, מטעמים שונים.

ה. נחלקו הראשונים האם מותר לשנות גם את גובה המזבח, או רק את אורכו ורוחבו.